

УДК 373.5.033-053.6(71)

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.69-1.24>**О. Ю. Поп**асистент кафедри методики навчання іноземних мов
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ОСНОВНІ ДЕФІНІЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ В СЕРЕДНІХ ШКОЛАХ КАНАДИ

Статтю присвячено аналізу основних дефініцій дослідження проблеми впровадження екологічної освіти в середніх школах Канади. На основі вивчення науково-педагогічної літератури і нормативно-керівних документів та положень здійснено ретроспективний аналіз визначення поняття «екологічна освіта» і встановлено, що появу терміна «екологічна освіта» прийнято пов'язувати з першою конференцією з цієї тематики, яка пройшла в 1970 р. в м. Карсон-Сіті (США), де було прийняте таке формулювання: «Екологічна освіта являє собою процес усвідомлення людиною цінності навколишнього середовища і уточнення основних положень, необхідних для отримання знань і умінь, необхідних для розуміння і визнання взаємної залежності між людиною, її культурою та її біофізичним оточенням». Автором зазначається, що ширше визначення екологічної освіти було сформульовано на першій у світі Міжурядовій конференції з освіти в галузі навколишнього середовища в Тбілісі у 1977 році. У Декларації Тбіліської конференції записано, що у правильному розумінні екологічна освіта являє собою всебічний процес, який триває впродовж усього життя та відповідає вимогам мінливого світу. Вона повинна підготувати людину до життя, озброївши її розумінням основних проблем сучасного світу і надавши їй засоби, необхідні для виконання продуктивної ролі щодо поліпшення життя та збереження навколишнього середовища. Дослідженням також встановлено, що на сучасному етапі канадські освітяни розуміють екологічну освіту як всебічний безперервний процес, який відповідає вимогам сучасного світу, надає молодому поколінню розуміння основних проблем сучасності з метою покращення життя та збереження природи і виховує екологічно грамотних громадян для побудови сталого майбутнього. Це досягається шляхом накопичення екологічних знань, сприяння усвідомленню учнями себе частиною природи, виховання любові до природи та прагнення до її збереження, розвитку уявлення про цілісність світу природи, формування вмінь та навичок природоохоронної діяльності.

Ключові слова: екологічна освіта, місцево-орієнтована освіта, позакласна екологічна освіта, освіта в галузі збереження дикої природи, освіта для сталого розвитку.

Постановка проблеми. Реальна сучасна картина світу неможлива без відображення екологічних проблем, які набули в наш час глобального характеру. Взаємодія суспільства та природи стала настільки тісною, що втручання людини в оточуюче середовище, яке іноді має хаотичний та безмежний характер, може призвести до незворотних процесів, що ставлять під загрозу існування людства взагалі.

Необхідність якнайшвидшого розв'язання проблем довкілля та реальна загроза екологічної кризи, що виникла внаслідок розширення сфери втручання людини в природу та споживацького ставлення до її ресурсів, визнається всією світовою громадськістю та передовою науковою думкою.

Проблема охорони навколишнього середовища, організація раціонального використання природних ресурсів та створення умов для їх відтворення потребують глибоких знань законів природи та способів розумного природокористування, підвищення рівня екологічної грамотності й культури та утвердження моральних цінностей

у процесі взаємодії людини та природи. Саме тому екологічна освіта сьогодні є однією з пріоритетних галузей педагогічної теорії та практики у всьому світі та в Україні зокрема. Досвід Канади, країни, де активно впроваджується екологічна освіта, заслуговує, на нашу думку, окремої уваги і може бути використаний для розбудови вітчизняної системи екологічної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впровадження екологічної освіти в середніх школах Канади є не досить вивченим в Українській педагогічній літературі. Бібліографічну основу даної статті становлять першоджерела матеріалів конференцій міжнародного та місцевого значення з питань впровадження та розвитку екологічної освіти, а також постанови та документи, прийняті різноманітними організаціями та товариствами, що займаються питаннями екології та екологічної освіти. Аналіз канадської науково-педагогічної літератури з проблем реалізації екологічної освіти показав, що вивченню теоретико-методологічних засад

екологічної освіти приділяється значна увага з боку науковців. Роботи Дж. Палмера, Дж. Сміта, Б. Джиглінга, Г. Спорка, Р. Лінке містять ґрунтовні напрацювання у сфері вивчення основних дефініцій процесу реалізації екологічної освіти в середніх школах Канади.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є проаналізувати зміст основних дефініцій дослідження проблеми впровадження екологічної освіти в середніх школах Канади.

Виклад основного матеріалу. Оскільки екологічна освіта дедалі більше поширюється в навчальних планах у всьому світі, виникає необхідність визначити, що таке екологічна освіта та які її цілі. Питання визначення поняття «екологічна освіта» на сучасному етапі є досить складним. Із цього приводу серед науковців, які працюють у цій галузі, ведуться серйозні дискусії, і, незважаючи на той факт, що більшість країн світу впровадили екологічну освіту у свою шкільну практику, зміст екологічної освіти суттєво відрізняється за філософією, педагогічними підходами та обсягом. Почасти ця різноманітність спричинена значною кількістю екофілософських та педагогічних концепцій, покладених в основу екологічної освіти, проте події світового масштабу в цій галузі, а саме проведення низки міжнародних конференцій та самітів вносять свої корективи до питання про визначення екологічної освіти.

Визначення терміна «екологічна освіта» прийнято пов'язувати з першою конференцією з цієї тематики, яка пройшла в 1970 р. в м. Карсон-Сіті (США, Невада). На конференції було прийняте таке формулювання: «Екологічна освіта являє собою процес усвідомлення людиною цінності навколишнього середовища і уточнення основних положень, необхідних для отримання знань і умінь, необхідних для розуміння і визнання взаємної залежності між людиною, її культурою та її біофізичним оточенням» [1, с. 435].

Для багатьох педагогів північноамериканського континенту взагалі й Канади зокрема розуміння екологічної освіти починається з прийняття двох установчих документів у цій галузі – Белградського Статуту (ЮНЕСКО-ЮНЕП, 1976 р.) і Тбіліської декларації (ЮНЕСКО, 1978 р.) [11, р. 2; 5 р. 31].

Белградський Статут став результатом Міжнародного семінару з екологічної освіти, який відбувся в Белграді, Югославія (нині Сербія) в 1975 році. Саме учасники цього семінару запропонували глобальний Статут екологічної освіти. Відповідно до нього головною метою екологічної освіти має бути виховання населення світу, яке стурбоване з приводу стану навколишнього середовища та пов'язаних з ним проблем, має відповідні знання, навички, ставлення та мотивацію і готове працювати індивідуально та колективно в напрямі вирішення поточних проблем і запобігання новим [11, р. 2].

Широке визначення екологічної освіти було сформульовано на першій у світі Міжурядовій конференції з освіти в галузі навколишнього середовища в Тбілісі у 1977 році. У Декларації Тбіліської конференції, побудованій на Белградському Статуті, записано, що в правильному розумінні екологічна освіта являє собою всебічний процес, який триває впродовж усього життя та відповідає вимогам мінливого світу. Вона повинна підготувати людину до життя, озброївши її розумінням основних проблем сучасного світу і надавши їй засоби, необхідні для виконання продуктивної ролі щодо поліпшення життя та збереження навколишнього середовища [5 р. 31].

Північноамериканська асоціація з екологічної освіти (англ. North American Association for Environmental Education (NAAEE)) і ЮНЕСКО визначають екологічну освіту як: «процес визнання цінностей та уточнення понять з метою розвитку навичок і ставлень, необхідних для розуміння і оцінки взаємозв'язку між людьми, їхньою культурою та їхнім біофізичним оточенням. Екологічна освіта також містить практику ухвалення рішень і самостійне визначення кодексу поведінки щодо питань якості навколишнього середовища» [13].

З огляду на те, що Канада є учасницею низки самітів, конгресів та конференцій з екологічної освіти, скоординованих Організацією Об'єднаних Націй, саме міжнародне визначення поняття «екологічна освіта», її мети, завдань та напрямів розвитку було покладено в основу розбудови екологічної освіти в Канаді.

Питання визначення екологічної освіти в Канаді знайшли відображення в працях багатьох педагогів Канади, методичних вказівках та нормативних документах, розроблених Міністерствами освіти та робочими групами з екологічної освіти різних провінцій країни. Сьогодні в педагогічній літературі Канади немає однозначного визначення терміна «екологічна освіта». Кожен дослідник розглядає це поняття зі своєї точки зору, хоча в їхніх поглядах існує багато спільного.

На думку освітян Канади, екологічна освіта – це процес, який забезпечує учнів інформацією та знаннями про довкілля (здебільшого про зв'язок людей зі світом природи) і сприяє розвитку навичок, ставлень та мотивації, які дозволяють учням приймати обґрунтовані рішення і вживати відповідних обміркованих природоохоронних заходів. Кінцевою метою екологічної освіти є виховання екологічно грамотних громадян [4, р. 2].

Робочі групи з екологічної освіти різних провінцій Канади також розробляють визначення екологічної освіти. Так, у провінції Онтаріо робоча група з екологічної освіти розробила комплексне визначення, відповідно до якого екологічна освіта є освітою про довкілля, в довкіллі та для довкілля. Вона сприяє розвитку розуміння учнями проблем

довкілля, накопиченню ними практичного досвіду та оцінці динамічних взаємодій фізичних та біологічних систем Землі, залежності соціальної та економічної систем від природних систем, наукових та людських аспектів екологічних проблем, позитивних і негативних навмисних та ненавмисних наслідків взаємодії між штучними і природними системами. Робоча група рекомендувала прийняти дане визначення для використання в школах Онтаріо [9, р. 6].

Вищевказане визначення базується на працях таких педагогів, як Дж. Палмер і Дж. Сміт, які зазначають, що «освіта про довкілля» формує систему знань про довкілля, надає достовірну інформацію про навколишнє середовище, передбачає пізнавальну активність на основі отриманих знань та розвиває екологічну грамотність та відповідальність. Освіта «у довкіллі» є навчанням на практиці, яке формує систему екологічних умінь і екологічну компетентність, а довкілля використовується як ресурс для навчання. І, нарешті, «освіта для довкілля» поєднує досвід, ідеї і дослідження екологічних проблем, підкреслює необхідність про-екологічних дій, формує громадянську позицію по відношенню до навколишнього середовища («екологічного громадянства») та відповідальну, екологічно грамотну поведінку [8, р. 141; 10, р. 129].

Отже, бачимо, що авторами виділяються три контексти осмислення екологічної освіти:

- освіта про довкілля;
- освіта в довкіллі;
- освіта для довкілля.

Таким чином, згідно з дослідженнями педагогів провінції Онтаріо провідну роль у визначенні екологічної освіти в цьому регіоні відіграє саме поняття «довкілля», тобто врахування та цілеспрямоване використання можливостей навколишнього середовища в педагогічному процесі. Отже, екологічна освіта в цьому регіоні являє собою цілісний процес вивчення довкілля та взаємозв'язків, що існують в екосистемі.

Однак, Б. Джиглінг та Г. Спорк піддали критиці один із контекстів екологічної освіти, а саме «освіта для довкілля», стверджуючи що слово «для» навіює, пропагує чи будь-яким іншим способом змушує учнів дотримуватися певних заданих установок, припущень або цінностей [6, р. 312].

Натепер не існує єдиного визначення, яке б охоплювало всю велику різноманітність концепцій, підходів і філософій, які лежать в основі екологічної освіти. Існує низка визначень, які належать різним фахівцям з екологічної освіти та відображають особисті погляди вчених щодо цього питання, але всім їм притаманні певні спільні риси. Як зазначає Р. Лінке, є три спільних ознаки всіх існуючих визначень екологічної

освіти. Основною і найбільш фундаментальною вважається усвідомлення зв'язку між людиною і довкіллям та розуміння природи і впливу людини на неї [7, с. 84]. Іншою характеристикою, спільною для багатьох запропонованих визначень екологічної освіти, є спонукання до збереження людського життя та його якості, яке впливає з потреби визнати необхідність розуміння наслідків дій людей щодо погіршення стану навколишнього середовища. Третьою ознакою, на думку Р. Лінке, є сприяння розвитку особистої відповідальності за збереження навколишнього середовища, яка передбачає довгострокові зобов'язання всього людства щодо управління довкіллям з метою підтримки та покращення якості людського життя. Також автор стверджує, що ці характеристики є унікальними та притаманними лише екологічній освіті. Вони передбачають розвиток інтересу й турботи про збереження навколишнього середовища та впровадження про-екологічних поглядів та цінностей [7, р. 85].

Хоча, як ми бачимо, визначення, запропоновані різними педагогами в різний час, і відрізняються в залежності від поглядів авторів, спільними для них усіх є такі поняття, як актуальність екологічних проблем, усвідомлення необхідності вирішення цих проблем, знання про довкілля, залучення до активних дій, людські відносини, важливість прийняття екологічно доцільних рішень і критичне мислення.

У педагогічній літературі Канади зустрічається низка термінів для позначення екологічної освіти. Так, існують такі терміни, як «екологічна освіта» (англ. ecological education, environmental education), «місцево орієнтована освіта» (англ. place-based education), «освіта в галузі збереження дикої природи» (англ. wilderness or conservation education), «позакласна екологічна освіта» (англ. outdoor education), «освіта для збереження довкілля» (англ. conservation education), та дедалі частіше на сучасному етапі зустрічаємо термін «освіта для сталого розвитку» (англ. sustainability education or education for sustainable development) [2]. У деяких питаннях ці терміни є взаємозамінними, а в деяких вони відображають істотні відмінності у філософії чи в підходах до навчання.

Місцево орієнтована освіта (place-based education), наприклад, підкреслює важливість зв'язку екологічної освіти з місцевістю, де мешкають та навчаються школярі (у тому числі з її історією, культурою, економікою, природним і штучним середовищем), і наголос робиться саме на краєзнавчий підхід. Освіта в галузі збереження дикої природи (wilderness or conservation education) зосереджує увагу на проблемах незайманої природи та тваринного світу. Позакласна

екологічна освіта (outdoor education) займається питаннями організації екологічного навчання за межами шкільного приміщення і містить у своєму складі мандрівний досвід та різноманітні заходи на свіжому повітрі, такі як походи в гори, альпінізм та веслування на плавучих засобах тощо. Освіта для збереження довкілля (conservation education) підкреслює важливість розуміння, оцінки стану природних ресурсів та вивчення способів їх збереження [2].

Освіта для сталого розвитку (sustainability education or education for sustainable development) приділяє увагу не лише екологічним, але також економічним і соціальним аспектам життєдіяльності людей та наголошує на тісному зв'язку між ними. На думку канадських педагогів, освіта для сталого розвитку заохочує учнів розвивати активну громадянську позицію, розуміючи складність взаємозалежності екологічних, соціальних та економічних систем, і вивчати екологічну грамоту, починаючи з вивчення природних ресурсів до естетичного розуміння природи, від набуття наукового знання до консервативної філософії життя, частиною якого є сама людина. Результати навчання охоплюють знання, навички та ціннісні орієнтації, які дозволяють учням приймати рішення, що сприятимуть сталому розвитку і є необхідними для того, щоб стати відповідальними громадянами [3].

Висновки і пропозиції. Аналіз канадської науково-педагогічної літератури з проблеми дослідження дозволив нам з'ясувати концептуальні підходи до визначення сутності поняття «екологічна освіта». Розуміння освітянами Канади терміна «екологічна освіта» зводиться до визначення її засобом розвитку екологічної свідомості особистості, яка, зі свого боку, є показником відповідального та шанобливого ставлення людини до природи. Канадські педагоги розуміють екологічну освіту як всебічний безперервний процес, який відповідає вимогам сучасного світу та сприяє розвитку усвідомлення необхідності вирішення екологічних проблем сучасності з метою побудови сталого майбутнього. Здійснений у статті теоретичний аналіз основних дефініцій досліджуваної проблеми може сприяти вирішенню завдання підвищення ефективності здійснення екологічної освіти в середніх школах України.

Список використаної літератури:

1. Гринёва Е.А., Давлетшина Л.Х. От экологического просвещения к экологическому образованию для устойчивого развития: ретроспективный анализ. *Фундаментальные исследования*. 2013. № 8–2. С. 434–438.
2. Conservation Education. URL: <https://www.fs.usda.gov/conservationeducation> (дата звернення: 07.03.2020).
3. Education for Sustainable Development in Canadian Faculties of Education 2012 Council of Ministers of Education Canada. URL: https://www.iisd.org/pdf/2013/esd_canadian_faculties.pdf (дата звернення: 11.03.2020).
4. Environmental Education in Canada. An Overview for Grantmakers. Toronto : Canadian Environmental Grantmakers` Network, 2006. 17 p.
5. Environmental Education in the Light of Tbilisi Conference. Paris : UNESCO, 1977. 98 p.
6. Jickling B., Spork H. Education for the environment: A critique. *Environmental Education Research*. 1998. Vol. 4 (3). P. 309–327.
7. Linke R.D. The nature and objective of environmental education. *Founders in Environmental Education*. Victoria Australia : Deakin University and Griffith University, 1993. P. 82–96.
8. Palmer J. Environmental education: Structure and practice. *Environmental Education for the 21st century: Theory, practice, progress and promise*. New York : Routledge, 1998. P. 136–148.
9. Shaping our Schools Shaping our Future. Environmental Education in Ontario Schools. Toronto : Queen's Printer for Ontario, 2007. 21 p.
10. Smith M.G. Global morning: A consumer awareness activity. *Green Teacher*. 1995. Vol. 44. P. 127–132.
11. The Belgrade Charter. A Global Framework for Environmental Education. Connect : UNESCO-UNEP Environmental Education Newsletter, 1976. Vol. L. № I. 4 p.
12. The Environmental Learning and Experience. Curriculum Maps – British Columbia Ministry of Education, 2009. 60 p.
13. UNESCO-UNEP International Environmental Education Programme Module for Pre-Service Training of Social Science Teachers and Supervisors for Secondary Schools Environmental Education Series 9. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000065036> (дата звернення: 10.03.2020).

Pop O. Main definitions of research on the problem of implementation of environmental education in Canada's secondary schools

The article analyzes the basic definitions of ecological education in secondary schools of Canada. Based on the study of scientific-pedagogical literature and regulatory guidance documents, a retrospective analysis of the definition of "environmental education" has been carried out and it was found that the emergence of the term "environmental education" is usually associated with the first conference on this subject held in 1970 in Carson city (USA), which adopted the following definition: "Environmental education is the process of recognizing values and clarifying concepts in order to develop skills and attitudes necessary to understand and appreciate

the interrelatedness among man, his culture and his biophysical surroundings. Environmental education also entails practice in decisions-making and self-formulation of a code of behaviour about issues concerning environmental quality". The author notes that a broader definition of environmental education was formulated at the First Intergovernmental Conference on Environmental Education in Tbilisi in 1977. In the Declaration of the Tbilisi conference, it is recorded that, environmental education is a comprehensive process that lasts throughout life and meets the requirements of a changing world. It is education for the general public with a view to providing citizens with adequate background of knowledge and information, enabling them to take part in decisions concerning their environment. It was also established that today Canadian educators understand environmental education as a comprehensive, lifelong process that meets the demands of today's rapidly changing world, provides the younger generation with an understanding of the major contemporary problems with the goal of improving life and conservation of nature and bringing up environmentally literate citizens for a sustainable future. This is achieved by the accumulation of ecological knowledge, promoting the students' understanding themselves as a part of nature, nurturing love for nature and the desire for its conservation, the development of ideas about the integrity of the natural world, development of conservation skills.

Key words: *environmental education, place-based education, outdoor education, wilderness conservation education, education for sustainable development.*